अस्वीकरण

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षहरुले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषा मै जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

धर्मेन्द्र कुमार सिंह र अन्य विरुद्ध झारखण्ड उच्च न्यायालय र अन्य।

(देवानी अपिल नम्बर २९९ / २०२५)

१५ जनवरी २०२५

[बि.भि. नागरत्न र सतीश चन्द्र शर्मा, * न्यायधिशहरु]

विचारार्थ मामिला

देवानी न्यायाधीश (वरिष्ठ डिभिजन) को झारखण्ड उच्चतम न्यायिक सेवामा पदोन्नति सम्बन्धी मामिला उठेको थियो।

शिर्षकनोटहरु†

न्यायपालिका – उच्चतम न्यायपालिका – झारखण्ड उच्चतम न्यायिक सेवा – पदोन्नति/नियुक्ति – झारखण्ड उच्चतम न्यायिक सेवामा नियुक्तिको लागि अधिसूचना – योग्यता-सह-वरिष्ठता र उपयुक्तता परीक्षा उत्तीर्णको आधारमा पदोन्नतिका लागि कोटा ६५% छ – देवानी न्यायाधीश (वरिष्ठ डिभिजन) को क्याडरमा अपीलकर्ता-पदोन्नतिहरूले छनौट प्रक्रियामा भाग लिए, तर चयन भएनन् - अपीलकर्ताहरूले उम्मेदवारको उपयुक्तता निर्धारण गर्नको लागि कट / अंक भन्दा बढी प्राप्त गरे, तर, उनीहरू भन्दा कनिष्ठ व्यक्तिहरू, जसले योग्यता सूची तयार गरेर बढी अंक प्राप्त गरेका थिए, पदोन्नति गरियो - अपीलकर्ताहरू द्वारा रिट याचिका - अपीलकर्ताहरू अन्तिम चयन गरिएको उम्मेदवार भन्दा कम अंक प्राप्त गरेको आधारमा उच्च न्यायालयले खारेज गर्‍यो - शुद्धता:

आयोजित: प्रत्येक उम्मेदवारको उपयुक्तता उसको आफ्नै योग्यतामा परीक्षण गरिनु पर्छ र तुलनात्मक मूल्याङ्कन गर्न सकिँदैन र पदोन्नति पूर्ण रूपमा योग्यता सूचीमा आधारित हुन सक्दैन - अपीलकर्ताहरूले सफलतापूर्वक उपयुक्तता परीक्षा उत्तीर्ण गरे, उनीहरूलाई योग्यता सूचीमा कम स्थानको कारणले मात्र पदोन्नतिको वैध अधिकारबाट वञ्चित गर्न सकिँदैन - अपीलकर्ताहरूलाई पछि पदोन्नति गरिएको छ - अपीलकर्ताहरू सूचना अनुसार जिल्ला न्यायाधीशको पदमा नियुक्त भएका उच्च न्यायालयले तयार पारेको चयन सूचीका अन्य अधिकारीहरूलाई सोही मितिदेखि काल्पनिक पदोन्नति पाउने हकदार छन् - उच्च न्यायालयले पारित गरेको आदेश खारेज गरियो – झारखण्ड उच्चतम न्यायिक सेवा (भर्ती, नियुक्ति र सेवाको सर्त) नियम, २००१ – rr.४, ५। [अनुच्छेद ४-६]

- लेखक

उद्धृत मामिला कानून

रविकुमार धनसुखलाल मेहता र अर्को विरुद्ध गुजरात उच्च न्यायालय र अन्य [२०२४] ५ एससीआर १०७४: २०२४ एससीसी अनलाइन एससी ९७२ – मा निर्भर।
ऐनको सूची

झारखण्ड उच्चतम न्यायिक सेवा (भर्ती, नियुक्ति र सेवाको सर्त) नियम, २००१।

मुख्यसब्दहरूको सूची

पदोन्नति; देवानी न्यायाधीश (वरिष्ठ डिभिजन); झारखण्ड उच्चतम न्यायिक सेवा; उच्चतम न्यायपालिका; नियुक्तिको लागि अधिसूचना; योग्यता-सह-वरिष्ठताको आधारमा पदोन्नतिका लागि कोटा; उपयुक्तता परीक्षण; देवानी न्यायाधीश (वरिष्ठ डिभिजन) को क्याडर; छनौट प्रक्रिया; अन्तिम चयन गरिएको उम्मेदवार; तुलनात्मक मूल्याङ्कन; पदोन्नतिको वैध अधिकार; योग्यता सूचीमा कम स्थान; काल्पनिक पदोन्नति; जिल्ला न्यायाधीशको पद; योग्यता सूची; चयन सूची; सीमित प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षा; पदोन्नतिको लागि उम्मेदवारको उपयुक्तता; वरिष्ठता।

मामिलाबाट उत्पन्न

देवानी अपीलीय क्षेत्राधिकार: देवानी अपिल नम्बर २९९ / २०२५
रांचीको झारखण्ड उच्च न्यायालयको द्व्युपीएस नम्बर ३७७१ / २०१९ मा मिति २९.०६.२०२२ को फैसला र आदेशबाट

पक्षहरूको लागि उपस्थिति

विजय हंसारिया, वरिष्ठ अधिवक्ता, अखिलेश कुमार पाण्डे, श्रीमती शालिनी चन्द्र, अभिषेक कुमार पाण्डे, सुश्री काव्य झावर, सुश्री नन्दिनी राई, श्रीमती नन्दिता मिश्रा, अधिवक्ताहरू अपीलकर्ताहरूका लागि।
अजित कुमार सिन्हा, वरिष्ठ अधिवक्ता, ऐश्वर्या सिन्हा, सौरभ जैन, सुश्री तुलिका मुखर्जी, बिनु शर्मा, वेंकट नारायण, अधिवक्ताहरू उत्तरदाताहरूका लागि।

<u>सर्वोच्च न्यायालयको फैसला/आदेश</u>

<u>आदेश</u>

सतीश चन्द्र शर्मा, न्यायाधिश

१. वर्तमान अपील झारखण्ड उच्च न्यायालयले रिट याचिका (सी) नम्बर ३७७१/२०१९ मा पारित गरेको मिति २९.०६.२०२२ को फैसलाबाट उत्पन्न भएको हो, जसद्वारा उच्च न्यायालयले मिति ३०.०५.२०१९ को सूचना खारेज गर्ने राहतलाई स्वीकार गर्न अस्वीकार गरेको छ जसद्वारा निजी उत्तरदाताहरूलाई झारखण्ड राज्यमा पदोन्नतिमा झारखण्ड उच्चतम न्यायिक सेवामा जिल्ला न्यायाधीशको पदमा नियुक्त गरिएको छ।

२. मामिलाको तथ्यले देखाउँछ कि अपीलकर्ता नम्बर १ सुरुमा मुन्सिफ [देवानी न्यायाधीश (कनिष्ठ डिभिजन)] को रूपमा नियुक्त भएका थिए र गत २३.०७.२०१४ मा देवानी न्यायाधीश (वरिष्ठ डिभिजन) को क्याडरमा पदोन्नति भएका थिए र अपीलकर्ता नम्बर २ र ३ जो सुरुमा देवानी न्यायाधीश (कनिष्ठ डिभिजन) को रूपमा नियुक्त भएका थिए, गत २०.०४.२०१६ मा देवानी न्यायाधीश (वरिष्ठ डिभिजन) को क्याडरमा पदोन्नति भएका थिए। झारखण्ड राज्यमा न्यायिक अधिकारीहरूको संयुक्त वर्गीकरण सूचीमा, अपीलकर्ता नम्बर १, २ र ३ को नाम क्रमशः १४१, १९५ र २०४ नम्बरमा छ। झारखण्ड उच्च न्यायालयले झारखण्ड उच्चतम न्यायिक सेवामा नियुक्तिको लागि मिति १९.०५.२०१८ को सूचना जारी गऱ्यो र अपीलकर्ताहरूले छनौट प्रक्रियामा भाग लिए। झारखण्ड उच्चतम न्यायिक सेवा (भर्ती, नियुक्ति र सेवाको सर्त) नियम, २००१, को रूपमा चिनिने

क्षेत्रलाई नियन्त्रण गर्ने नियमहरूले सेवामा नियुक्तिको प्रक्रियाको लागि प्रदान गर्दछ र उक्त नियमहरूको नियम ४ र ५, निम्नानुसार पढ्नुहोस्:

"४. सेवामा नियुक्ति: सेवामा नियुक्ति, जुन पहिलो उदाहरणमा सामान्यतया अतिरिक्त जिल्ला न्यायाधीशको पदमा हुनेछ, उच्च न्यायालयको परामर्शमा गभर्नरद्वारा गरिनेछ:

(क) भारतको संविधानको धारा २३३ को खण्ड (२) अन्तर्गत यस्तो नियुक्तिको लागि उच्च न्यायालयले सिफारिस गरेबमोजिम व्यक्तिहरूको प्रत्यक्ष भर्तीद्वारा;

(ख) योग्यता-सह-वरिष्ठता र उपयुक्तता परीक्षा उत्तीर्ण गर्ने आधारमा उप-न्यायाधीशहरू (देवानी न्यायाधीश, वरिष्ठ डिभिजन) बाट पदोन्नतिद्वारा;

(ग) देवानी न्यायाधीशहरू (देवानी न्यायाधीश, वरिष्ठ डिभिजन) को सीमित प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षाको आधारमा पदोन्नतिद्वारा सोही क्याडरमा ५ वर्षभन्दा कम सेवा नभएको।

५. सेवाको क्याडरमा कुल पदमध्ये:-

(i) ६५% योग्यता-सह-वरिष्ठता र उच्च न्यायालयले समय-समयमा तोकेबमोजिम उपयुक्तता परीक्षा उत्तीर्ण गर्ने आधारमा उप न्यायाधीशहरू (देवानी न्यायाधीश, वरिष्ठ डिभिजन) बाट पदोन्नतिद्वारा भरिनेछ।

(ii) १०% उप न्यायाधीशहरू (देवानी न्यायाधीश, वरिष्ठ डिभिजन) को सीमित प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षाको माध्यमबाट कडाईका साथ योग्यताको आधारमा पदोन्नति (छनौटद्वारा) भरिनेछ जसको ५ वर्षभन्दा कम सेवा नभएको र विगतमा उसको सेवा अभिलेखलाई पनि ध्यानमा राख्दै। तर, यदि उम्मेदवारहरू १०% कोटाको लागि उपलब्ध छैनन्, वा परीक्षामा उत्तीर्ण हुन सक्षम छैनन् भने, रिक्त पद नियमित पदोन्नतिद्वारा भरिनेछ।

(iii) २५% उच्च न्यायालयले सञ्चालन गरेको लिखित परीक्षा र मौखिक परीक्षाको आधारमा बारबाट प्रत्यक्ष भर्तीद्वारा भरिनेछ।

(iv) माथि खण्ड (i) मा प्रदान गरिएको उपयुक्तता परीक्षणमा समावेश हुनेछ:-

(क) २० अंकको अन्तर्वार्ता,

(ख) ६० अंक सेवा प्रोफाइलको आधारमा छुट्याइनेछ जुन अधिकारीले आफ्नो A.C.R. मा कमाएको टिप्पणीहरूमा निर्भर गर्दछ। सेवाको अन्तिम १० (दस) वर्षहरूमा, जसमा देवानी न्यायाधीश (कनिष्ठ डिभिजन) को रूपमा सेवा समावेश हुन सक्छ। यस खण्डको लागि मार्किंग ढाँचा निम्नानुसार हुनेछ: - उत्कृष्ट - ६ अंक। धेरै राम्रो - ५ अंक। राम्रो - ४ अंक। सन्तोषजनक - ३ अंक। औसत - २ अंक। खराब - १ अंक।

(ग) फैसलाको मूल्याङ्कन - १० अंक।

(घ) अधिकारीद्वारा देवानी न्यायाधीश (वरिष्ठ डिभिजन) को रूपमा सेवा पूरा गरेको प्रत्येक वर्षको लागि १ अंकको आधारमा अधिकतम १० अंक छुट्याइनेछ। कुलमा न्यूनतम ४० अंक प्राप्त गर्ने उम्मेदवारलाई पदोन्नतिमा नियुक्तिको लागि उपयुक्त मानिनेछ। यद्यपि, त्यस्ता उपयुक्त उम्मेदवारहरू/अधिकारीहरूको उच्चतम न्यायिक सेवाको क्याडरमा तीव्र वरिष्ठता यी नियमहरूको नियम ८(ख) अनुसार निर्धारण गरिनेछ।"

३. उपरोक्त नियमहरूले सीमित प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षाद्वारा पदोन्नति, देवानी न्यायाधीश (वरिष्ठ डिभिजन) बाट पदोन्नति र प्रत्यक्ष भर्तीद्वारा पदोन्नतिको लागि प्रदान गर्दछ। प्रत्यक्ष भर्तीको लागि कोटा २५% छ, योग्यता-सह-वरिष्ठता र उपयुक्तता परीक्षा उत्तीर्णको आधारमा पदोन्नतिका लागि कोटा ६५% छ र बाँकी सीमित प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षाद्वारा भरिनेछ। यो निर्विवाद तथ्य हो कि पदोन्नतिको लागि उम्मेदवारको उपयुक्तता निर्धारण गर्नको लागि कट / अंक ४० अंकको रूपमा तय गरिएको थियो र निर्विवाद रूपमा अपीलकर्ताहरूले ४० अंक भन्दा बढी प्राप्त गरेका छन्, तर, उनीहरू भन्दा कनिष्ठ व्यक्तिहरूलाई योग्यता सूची तयार गरेर र अपीलकर्ताहरू भन्दा बढी अंक प्राप्त गर्नेहरूलाई पदोन्नति गरेर पदोन्नति गरियो। अपीलकर्ताहरूको रिट याचिका उच्च न्यायालयले अपीलकर्ता नम्बर १ ले ५० अंक, अपीलकर्ता नम्बर २ ले ५० अंक र अपीलकर्ता नम्बर ३ ले ४३ अंक पाएको र अन्तिम चयन गरिएको उम्मेदवारले ५१ अंक पाएको आधारमा खारेज गरेको थियो।

४. सुरुमा, अपीलकर्ताका लागि सिकेका वकिलले यस न्यायालयको तीन न्यायाधीश बेन्चले रविकुमार धनसुखलाल मेहता र अर्को विरुद्ध गुजरात उच्च न्यायालय र अन्य, २०२४ एससीसी अनलाइन एससी ९७२ को मामिलामा दिएको फैसलातर्फ यस न्यायालयको ध्यानाकर्षण गराएका छन् कि यस्तै परिस्थितिमा यस्तै मापदण्डको सन्दर्भमा, यस न्यायालयले प्रत्येक उम्मेदवारको उपयुक्तता उसको आफ्नै योग्यतामा परीक्षण गरिनुपर्छ र तुलनात्मक मूल्याङ्कन गर्न सकिँदैन र पदोन्नति पूर्ण रूपमा योग्यता सूचीमा आधारित हुन सक्दैन भनी ठहर गरेको छ। यस न्यायालयले दिएको फैसलाको अनुच्छेद १४१ यस प्रकार छः

"१४१. हामी हाम्रो अन्तिम निष्कर्षलाई निम्नानुसार संक्षेप गर्दछौं: -
(क) अखिल भारतीय न्यायाधीश संघ (३) (सुप्रा) मा यस न्यायालयले यति धेरै शब्दहरूमा व्यक्त गरेको कुरा यो हो कि प्रत्येक उम्मेदवारको उपयुक्तता उनीहरूको आफ्नै योग्यतामा परीक्षण गरिनु पर्छ। उपरोक्त निर्णयले ६५% पदोन्नति कोटाको लागि तुलनात्मक योग्यताको बारेमा बोल्दैन। अर्को शब्दमा, उम्मेदवारहरूको उपयुक्तताको निर्धारण र मामिला कानूनको पर्याप्त ज्ञानको साथ उनीहरूको निरन्तर दक्षताको मूल्याङ्कन गर्नु हो।
(ख) ६५% पदोन्नति कोटाको लागि अखिल भारतीय न्यायाधीश संघ (३) (सुप्रा) मा यस न्यायालयले उपयुक्तता परीक्षा लिएपछि, योग्यता सूची तयार गरिनु पर्छ र न्यायिक अधिकारीहरूलाई उक्त योग्यता सूचीमा परेमा मात्र पदोन्नति गरिनु पर्छ भनी भनेको छैन। यसलाई प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षा भन्न सकिँदैन। न्यायिक अधिकारीको उपयुक्तता मात्र निर्धारण गरिन्छ र एक पटक उम्मेदवारहरूले उपयुक्तता परीक्षामा आवश्यक अंक प्राप्त गरेको पाइएपछि, उनीहरूलाई त्यसपछि पदोन्नतिको लागि बेवास्ता गर्न सकिँदैन।
(ग) यद्यपि, हामी स्पष्ट गर्छौं कि ६५% पदोन्नति कोटाको लागि, यो एक विशेष उच्च न्यायालयको लागि हो कि योग्यतालाई वस्तुगत रूपमा निर्धारण गर्ने उद्देश्यका लागि आवश्यक भएमा तुलनात्मक मूल्याङ्कनको आवश्यकता सहित, एक न्यायिक अधिकारीको उपयुक्तताको न्याय गर्न

आफ्नै न्यूनतम मापदण्ड तोक्नु वा निर्धारण गर्नु, पदोन्नति वा त्यस सम्बन्धमा कुनै पदोन्नति नीतिलाई नियन्त्रण गर्ने वैधानिक नियमहरूलाई ध्यानमा राख्दै।
(घ) हामीले गुजरात उच्च न्यायालयले अपनाएको पदोन्नति प्रक्रियामा कुनै गल्ती फेला पारेनौं किनकि यसले अखिल भारतीय न्यायाधीश संघ (३) (सुप्रा) को अनुच्छेद २७ मा उल्लेख गरिएका दुई आवश्यकताहरू पूरा गर्दछः -

(I) न्यायिक अधिकारीको कानूनी ज्ञानको वस्तुगत मूल्याङ्कन जसमा मामिला कानूनको पर्याप्त ज्ञान सहित;
(II) व्यक्तिगत उम्मेदवारहरूको निरन्तर दक्षताको मूल्याङ्कन।
(ङ) मिति १२.०४.२०२२ को भर्ती सूचना अन्तर्गत निर्धारित उपयुक्तता परीक्षणका चार घटकहरूले व्यापक रूपमा मूल्याङ्कन गर्दछ (i) कानूनी ज्ञान जसमा वस्तुगत MCQ - आधारित लिखित परीक्षा मार्फत मामिला कानूनको ज्ञान समावेश छ र (ii) ACR को मूल्याङ्कन, औसत निपटान र सम्बन्धित न्यायिक अधिकारीको विगतका फैसलाहरूद्वारा निरन्तर दक्षता।
(च) हाम्रो विचार छ कि यदि याचिकाकर्ताहरूको विवादलाई स्वीकार गर्ने हो भने यसले 'योग्यता-सह-वरिष्ठता' को आधारमा ६५% पदोन्नति र कडाईका साथ योग्यताको आधारमा १०% पदोन्नति गरेर जिल्ला तथा सत्र न्यायाधीशको क्याडरमा पदोन्नतिको दुई वर्गहरू बीचको राम्रो भिन्नतालाई पूर्ण रूपमा मेटाउनेछ। अर्को शब्दमा, पदोन्नतिको लागि ६५% कोटाले विभागीय प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षाद्वारा पदोन्नतिको लागि १०% कोटाको चरित्र ग्रहण गर्नेछ जुन पछिल्लो कडाईका साथ योग्यतामा आधारित भएकोले यसको प्रकृतिमा भिन्न छ।
(छ) २०११ देखि गुजरात उच्च न्यायालयले विधिवत रूपमा पालना गरेको पदोन्नतिको प्रक्रियाबाट विचलित हुँदा ती न्यायिक अधिकारीहरूलाई गम्भीर पूर्वाग्रह हुनेछ जसले उपयुक्तता परीक्षामा उच्च अंक प्राप्त गरे तापनि उच्च न्यायिक सेवामा अघिल्लो छनौटहरू गुमाएका थिए, किनकि, तुलनात्मक रूपमा वरिष्ठ न्यायिक अधिकारीहरूलाई जिल्ला तथा सत्र न्यायाधीशको क्याडरमा पदोन्नति गरिएको थियो। याचिकाकर्ताहरूको तर्कलाई स्वीकार गर्दा प्रक्रिया पूर्ण रूपमा उल्टो हुनेछ र उत्तरदाताहरूलाई फेरि एक पटक, विपरीत कारणको लागि विस्थापित गर्नेछ।"

५. उपरोक्त फैसलाको प्रकाशमा, अपीलकर्ताहरूले सफलतापूर्वक उपयुक्तता परीक्षा उत्तीर्ण गरेकाले, उनीहरूलाई योग्यता सूचीमा कम स्थानको कारणले मात्र पदोन्नतिको वैध अधिकारबाट वञ्चित गर्न सकिँदैन। यस घडीमा, यो न्यायालयको ध्यानाकर्षण गराइएको छ कि अपीलकर्ताहरूलाई पछि पदोन्नति गरिएको छ र मामिला अब उनीहरूको वरिष्ठताको सन्दर्भमा मात्र बाँकी छ। रविकुमार धनसुखलाल मेहता र अर्को (सुप्रा) को मामिलामा यस न्यायालयले दिएको फैसलाको परिप्रेक्ष्यमा, अपीलकर्ताहरू निश्चित रूपमा सोही मितिदेखि पदोन्नतिका लागि हकदार छन् जुन मितिमा झारखण्ड उच्च न्यायालयले तयार पारेको चयन सूचीका अन्य अधिकारीहरूलाई मिति ३०.०५.२०१९ को सूचना अनुसार जिल्ला न्यायाधीशको पदमा नियुक्त गरिएको छ।

६. फलस्वरूप, देवानी अपीललाई अनुमति दिइन्छ र उच्च न्यायालयले पारित गरेको आदेशहरू खारेज गरिन्छ। अपीलकर्ताहरू मिति ३०.०५.२०१९ को सूचना अनुसार जिल्ला न्यायाधीशको पदमा अन्य अधिकारीहरूलाई पदोन्नति गरिएको मितिदेखि काल्पनिक पदोन्नतिको हकदार हुनेछन्। उनीहरू वरिष्ठता, वृद्धि, काल्पनिक वेतन निर्धारण आदि सहित सबै परिणामात्मक सेवा लाभहरूको हकदार हुनेछन्, तर, उनीहरू कुनै पनि बक्यौताको हकदार हुनेछैनन्।

मामिलाको नतिजाः अपील स्वीकृत।

†मुख्य शिर्षक निधि जैन द्वारा तयार